

PIO BAROJA

ELIZABIDE ARLOTEA

Zer zala uste zenuen
enamoratzia?
Sillan ishiri eta
gitarra yotzia?

(Erri-kantua.)

Askotan, egaberan utzitako baratz artan lanean ari zalarik, Elizabide Arloteak esaten zion bere buruari, elizatik zetorren Maintoni igarotzen ikustean:

—Zertara dago bere gogoa? Pozik bizi al da?

Maintoni'ren bizia ain bere gisako iruditzen zitzaion! Gauzak berak zekarrena baitzan, berak bezela, beti uts-edo-bete munduan barna amilka ibillia zanak, baserriaren bakea ta isiltasuna zoragarriztat yotzea; baiña bazter artatik bein ere irtena ez zan Maintoni'k, teatru, yai ta yolasetara yoateko, beste biziera yoriago, egikorrigo bat izateko gogorik ez ote zun? Eta Elizabide Arloteak bere galdeari erantzunik ez baitzion ematen, lurra bere aitzurraz iraultzeari segitzen zion, pillosopu antzo.

“Emakumea sendoa da —pertsaketa zegon geroago—; aren gogoa ain garbi ta argia da ta arduratan yarri dezake edonor. Yakintza ardura bat, yakintzazkoa soillik, ori yakiña.”

Eta Elizabide Arloteak, berak bere barrenean ardura ari leku egi-ten ez ziolako segurantzaz naikotuta, ekiten zion lanari, bere etxeko bertan berako baratzean.

Lagun ezaugarria zenuten Elizabide Arlotea. Itxasaldeko euskaldunaren tasun eta keriak oro zitun: oldarkoi, eztenkari, nagi eta irrigillea zan. Bere izakeraren erroak arinkeria ta oroieza ziran; ez zun

ezer aintzakotzat artzen, guziaz aztutzen zan. Bere ogasun urria ia osorik ondatu zun bere ibillaldietan Ameriketara barna, periodista iri batean, merkatari beste batean, emen abere-saltzaille, an ardo-sale-rosle. Askotan egon zan aberats izateko ari-arian, baiña bere ezaxol- tasuna zala ta ez zun burutu. Bein ere aiei gogor egin gabe, gertakari- ai darraizkien gizon orietakoa zan. Ibaian bera doazan eta iñork yaso ez ba'ditza, itxasoan galtzen diran zubil orietako baten ibiltzarekin berdintzen zun berak bere bizitza.

Bere lazokeria ta nagikeria eskuenak baiño geiago gogamenarenak ziran; bere gogoak sarri egiten zun iges beragandik;-aski zun urlas-terrari so egitea, odei bat naiz izar bat begizatzea bere bizitzako egi- kizun bear-bearrenetakoa aztutzeko, ta onegatik aztutzen ez zunean, beste edozein gauzagatik uzten zun, zer zala ta yakin gabe askotan.

Azkenik, Uruguay'eko "estancia" batean egona zan, eta Elizabide yardunbidez atseginkor eta itxuraz ez gaitzegarri zan ezkerero, ogei ta emezortzi urte ba zitun ere, estancia'ko yaunak bere alaba mulato batekin maiteketan zebillan neska itsusi samar baten eskua eskeiñi zion. Estancia'ko biziera basa txartzat ez zeukan Elizabide'k ari baietz eta ezkondu urren ba-zegola, erriko miñak, ango mendietako albitz usaintsuaren eta eusko lurraren ikuspegi laiñotsuaren miñak artu zuten. Azalpen latzak ematearen adiskidea ez zan ezkerero, goiz batez eguna- barrean, Montevideo'ra ezkontza oparia eroatera zioala esan zien bere emaztegiaren gurasoai; zaldi gaiñera igo, trenean gero, iriburura iri- txi, itsasontzi batean sartu ta Ameriketa'ko lur arrotziarrari laztanki agur eginda gero, Euskal Errira itzuli zan.

Bere errira jo zun, Gipuzkoa'ko erriska batera. Bertan botikari zegon Iñaki bere anaia besarkatu, iñudea ikusi ta iges geiagorik egin- go ez zula oni itz emanda, bere etxean gelditu zan egotez. Ameriketara dirua ez irabazi bakarrik ez, galdu ere egin zulako berria zabaldu zanean errian, guziak oroitu ziran baserritik irten baiño len, ergel, zoro ta arlote otsa ba-zunaz.

Gauza auek ez zioten axolarik ematen; bere baratzean aitzurrean ari zan eta, arteka-marteka, ibaiean ibiltzeko kanoa bat egiten ziñar- dun, au zala bide erri osoa sumintzen zularik.

Elizabide Arloteak uste zuen Iñaki bere anaiak eta onen emazteak eta seme-alabaek gutxiesten zutela ta ori zala ta ez zioakien ikustera, noizean bein baizik; laster ikusi zun, ordea, anaiak eta koñiatak aintzat artzen zutela ta aiek ikustera ez zioalako aurpegira ematen ziotela. Elizabide asi zan bere anaiarenera sarriago yoaten.

Botikariaren etxea erriko aterabidean zegon, bakar-bakarrik. Bide ondoan ormaz inguratutako baratz bat zeukan, eta orma orren gaiñe- tik, aitzifia ipar aizetik zerbait babesten zuten ereñotz adar berdekarak irtetzen ziran. Baratza pasata botika zegon.

Etxeak ez zeukan sapailorik, leioak bakarrik baizik, eta auek orman irikiak neurkerarik gabe, aietako batzu itsututa baitzeuden.

Euskal Errian zear burdinbidez naiz zaldigurdiz pasatzean, ez al dituzute ikusi, zer zala ta yakin gabe, bekaitz ematen zizueten baster etxeak? An barnean ongi bizi bide da, bizitza goxo ta baketsu bat asmatzen da. Leioek beren errezelakin, praille-gela antzeko etxe-barneak, intxaur-zurezko kutxaez eta arasaiez ornitutako bizitegi aundiak, zurezko oge neurrigabeak; bere orduak astiro pasa ta gabean tak-tak durunditsua egiten dun kutxa luzeko erloju zarrak neurturiko biziera bat ekartzen dizkigute irudimenera.

Onetarikoa zenuten botikariaren etxea: loretegian zangorriak, suarrostoak, arkakaratsak eta beko oiñeko leioetaraiño goratzen ziran ortentsi eskergak ikusten ziran. Loretegiako ormaren gaiñetik arrosa zurizko uriol bat erortzen zan, ur yauzi antzo; ariñak dirala ta azkartxo zimeldu ta erori egiten diralako "txoruak" esaten dietenetakoak ziran.

Elizabide Arlotea bere anaiaren etxera ulantza geiagoz yoan zanean botikariak eta emazteak, txiki guziak atzean zeuzkatelarik, etxea erakutsi zioten, garbi, argi ta usain onekoa zana. Gero baratza ikustera yoan ziran eta bertan Elizabide Arloteak Maintoni lenengoz ikusi zun, burua lastozko kapelaz kerizatuua, altzoan illarrak biltzen ari zala. Elizabide'k eta neskak agur egin zioten alkarri otzik.

—Ibairantz gatxiaztin —esan zion bere aizpari botikariaren emazteak—. Esaien neskatzai txokolatea ara eramateko.

Maintoni etxerantz yoan zan eta gaiñerakoak, abaniku zardaien antzera adarrak edaturik zeuzkaten madarikondoek eratu tunel edo alatsuko baten barna, ibai ondoan eta zugatz artean zegon zeitxo batera yetxi ziran; mai zakar bat eta arrizko jar-leku bat zeuden an. Eguzkiak ostai artean barruratzean ibaiaren ondoa argitzen zun eta uberakako arri biribillak eta dirdirka, zillarrezkoak bailliran, geldiro pasatzen ziran arraiñak agiri ziran. Eguraldia arrigarrizko baretsua zan; zerua urdin, argi ta garbia.

Arrats apaldu gabe, botikariareneko bi neskameak etorri ziran, azpillak eskuetan, txokolate ta kotxoak ekartzen zitutela. Gaztetxoak oldartu ziran kotxoen gaiñera, basabereak iduri. Elizabide Arlotea bere yoan-etorriez mintzatu zan, zenbait gertakaiz konta ta guziak bere ezpailñetetatik zintzilika euki zitun. Ura bakarrik, Maintoni, ez bide zan askorik zoratu kondaira aiekin.

—Biar etorriko zera, Paul osaba, ez da egia? —txikiek esaten zioten.

—Bai, etorriko nauk.

Eta Elizabide Arloteak, etxera yoanda, Maintoni'z pentsa ta amets egin zun. Zan bezelaxe zekusan bere irudimemean: txikitxo, lirain,

begi beltz-dirdiratsu, besarka ta musuka egiten zuten lobaek inguratu.

Botikariaren seme zarrena batxiller ikasketako irugarren urtean ari baitzan, Elizabide asi zan prantzesez ari irakasten eta Maintoni ezarri zitzaizen ikaskide.

Elizabide, bere kofiataren aizpa ain artetsu, ain aldakaitz ura zaia ta kezka izaten asi zan. Ezin ulertu zitekean aren gogoia naikunde ta leiariak gabeko neskato gogo bat ala aren subazterrean bizi ziran lagunekin alkartzerik ez zun guziaganako emakume ezaxola bat zan. Arlo-teak arriturik begiratu oi zun.

—Zer darabil gogoan? —galde egiten zion bere buruari. Bein baitan, ausardia artu ta :

—Eta zuk ez al duzu ezkontzeko asmorik, Maintoni?

—Ni... ezkondu!

—Zergatik ez?

—Nork zainduko ditu txikiak ni ezkontzen ba'naiz? Gaiñera, ni neskazarra naiz dagoneko —erantzun zun parrez.

—Ogei ta zazpi urtetan neskazarra! Ortara ezkeru, ogei ta emertzotzi ditudan au zarkotasunaren azkenengo maillan edo nago.

Maintoni'k ez zion orri ezer esan; irrikatu besterik ez zun egin.

Gau artan Elizabide arritu zan Maintoni'k ematen zion ardura ikusita.

—Nolako emakumea da au? —esaten zion bere buruari—. Aundinai kutsurik ez du, ameslari antzik ere ez, ta ala ere...

Ibai ertzean, aitzarte mear baten ondoan, iturri bat sortzen zan urleze sakon-sakon bat zeukana; an urak kristalezko zirudine; ain zan zirkingabea. “Alakoxea zan, agian, Maintoni'ren gogoia —esaten zion Elizabide'k bere buruari— ta alaere...” Ala ere, bere azalketak gorabera, gogoanbearra ez zan aienatzen; aitzitik, geroago ta aunditze-nago zan.

Uda eldu zan; botikariaren loretegian etxeoak, Maintoni ta Elizabide Arlotea biltzen ziran. Au ez zan, sekula bizian, ordun bezain orduko izan, iñoiz ere ez ain zorioneko ta zorigaiztoko batera. Illuntzean, zerua izarrez bete ta Jupiter'en argi zurbilla ortzian distiatzen zanean, barrenekoago, etxeoago egiten ziran izketak, txantxikuen klin-klon-arekin lagunduta. Maintoni zabalago, berritsuago agertzen zan.

Gabeko bederatziatan, aurre-aldean argi-ontzi aundi bat zeukala, errian zear igarotzen zan diligentziako kaskabelen ota entzuten zanean, batzarra bukatzen zan eta Elizabide ba-zion bere etxera, urrango egunerako asmoak gogotan erabiltzen zitula; asmo orien ardatza Maintoni zan beti.

Batzutan, biotz-gabetua, bere buruari galde egiten zion: “Ergel-

keria ez al da gero, bazterretik bazterrera mundua ibilli, errixka batera yotzeko ta baserri-andreño batez maitemintzeko?" Ta nork izan bekoki ezer esateko emakume ain naretsu, ain sorgor ari!

Uda ba-zioan, pestaen aroa iritxi zan eta botikaria ta bere sepdia Arnazabal'eko erromeria ospatzeko gertu ziran, urtero bezela.

—I ere etorriko aiz gurekin? —itaundu zion botikariak anaiari.

—Ni ez.

—Zergatik ez?

—Ez dut gogorik.

—Ongi zegok, baiña bakarrik geldituko aizela atematen diat, neskametaraiñooko guziak etorriko baitituk gurekin.

—Ta zu ere bai? —esan zion Elizabide'k Maintoni'ri.

—Bai, bai ortan! Erromeri zale aundia nauzu ni.

—Ez egiok yaramanik, orregatik ez duk eta —botikariak yardetsi zun—. Arnazabal'eko osagillea ikustera dioa, igaz maitelege egin zion mutil gazte bat.

—Ta zergatik ez? —egin zun Maintoni'k irriparez.

Elizabide Arlotea zurbildu ta gorritu egin zan; baiña ez zun ezer esan.

Erromeriaren aurregunean, botikariak galde egin zion berriro bere anaiari:

—Ta, ba-ator ala ez?

—Bai, ba, yoango nauk —arloteak marmaratu zun.

Biamunean, goizetik yeiki, erritik irten, gurdibidea artu, ta gero bidexkai yarraituz, belar garaiz ta apo-osto gorritz estalitako zelaietan barna, mendian sartu ziran. Goiza eze, epel samar zegon; landa, intzak bustia; zerua, urdin oso zurbilla, koska meetan zarpiltzen ziran odeiño zuri batzukin. Goizeko amarretan Arnazabal'era ziran, erri bat tontor batean, bere eliza, pelota-lekua enparantzan eta arrizko etxeek egiño bizpairu kale zeuzkana.

Botikariaren emaztearena zan basetxean sartu ta eskaratzera ziran eta atsoaren laztanak eta arrera andiak asi ziran ordun. Adakiak sutara bota ta aurtxo baten seaska kulunkatzeko bere lana utzirik, eserita zegon subazter apaletik yeiki ta guziei agur egin zien, Maintoni'ri, onen aizpari ta mutiko-neskatoai musu emanaz. Atso gerren eta igarra zan, buruan zapi beltz bat zeukana, sudurra luze ta kakotua, agoa ortzik gabe, aurpegia tximurrez betea ta illea zuria.

—Ta berori al da Indietan zegona? —itaundu zion atsoak Elizabide'ri, oni aurpegia emanda.

—Bai, ni nauzu antxe egona.

Amarrak ba-ziran eta ordu ontan meza nagusia asten zan ezker, iñor ez zan etxean atsoa baizik.

Bazkal aurrean, botikariak bere koñatak eta txikiek lagunduta,

makiña bat ziziriko bota zun basetxeko leio batetik, eta gero guziak yantokira ziran.

Ogei lagun baiño geiago yarri ziran maitara, aien artean erriko osagillea. Onek Maintoni'ren aldean eseri ta aleun adiguri ta ardura izan zun arentzat eta aren aizparentzat.

Elizabide Arloteak ordun alako goibeltasun aundia artu ta base-rria utzi ta Ameriketa'ra itzultzea pentsatu ere zun. Bazkalten, Main-toni'k asko begiratzen zion Elizabide'ri.

“Neri iseka egiteko da —pentsatzen zun onek—. Maite dudalako susmoa du ta besteari eder izaten ari da. Mexiko'ko golkora yo bear-ko dut, berriz ere.”

Bazkaria amaitzean laurak pasata ziran; dantza asia zan. Osagi-llak Maintoni'gandik alde egin gabe, ura limurtzen ari zan beti, ta Maintoni'k Elizabide'ri so, berriz.

Illunbarrean, yaia onenean ari zanean, aureskua asi zan. Mut-il gazteak, eskuetatik elduta, emparantza inguruan zioazan, txistu-lariak aurrean zituztelarik; mutilletako bik, taldetik atera ta alkarr-i itz egin zioten; zalantzatu iduri zuten; bereala, txapelak erantzi ta aiek eskuan zitutela, dei egin zioten Maintoni'ri lenbiziko, dantza-ren erregiña izateko. Bera, ezmezean bezela, irriparreka ari zan ko-ñatuari, irriparreka ere ari zan aizpari ta illuntsu zegon Elizabide'ri so egin zien.

—Ots, ez adi zozoa izan —esan zion aizpak.

Ta asi zan dantza bere gur eta agur guziakin, antziñako giza-goien aldi baten oroipenak. Aureskua azkendurik, botikariak bere emaztea atera zun orripekora dantzatzera ta osagille gazteak Maintoni.

Illundu zan; enparantzan asi ziran sutzarrak irazekitzen eta yen-dea asi zan itzultzeaz gogoratzen. Basetxean txokolatea artu ta gero, botikariaren sendiak eta Elizabide'k etxerako bidea artu zuten.

Urrun, mendi artean, erromeritik itzultzen ziranen irrintziak en-tzuten ziran. Sapparretan ipurtargiak ditz egiten zuten izar urdinskak iduri ta kunkunek beren kristal otsa egiten zuten gau garbiaren isi-lllean.

Noizean bein, aldaparen batetik berakoan, botikariari gogoak ema-ten zion guziak eskutik alkarr-i elduta aldapa bera yoan zitezen kan-tari:

“Aita San Antoniyo Urkiolakua,
Askoren biyotzeko santo debotua.”

Elizabide'k Maintoni'gandik urrundu nai ba'zun ere, arekin aserre zegolako, alabear eta bere ondoan zeukan. Katea eratzean, ark eskua ematen zion, esku txiki, leun, epel bat. Batbatez, aurrenengo zioan botikariari otutzen zitzaion tinkatu ta gibelerantz bultz egitea, ta or-

dun alkar yotzen zuten eta batzutan Elizabide'k bere besoetan artzen zun Maintoni. Onek ezkonebari agiraka egiten zion, alaiki, eta Arlote beti illuntsuari so egiten zion.

—Eta zu, zer dala ta orren illun?— galde egin zion Maintoni'k mintzura maltzurrez, eta bere begi beltzek dizt egin zuten gabeen.

—Ni! ez dakit. Besteen pozak, beraren olde gabe, goibeltzen dun gizonaren gaiztakeri au.

—Baiña zu ez zera gaiztoa— esan zun Maintoni'k eta ain barrenkor so egin zion bere begi beltzekin eta Elizabide Arlotea izarrek berek bere naasdura atemango zutela uste izateraiño naastu zan.

—Ez, ez naiz gaiztoa —marmaratu zun Elizabide'k—; baiña zoro bat naiz, gizon gauzaez bat, erri osoak dionez.

—Eta orrek gauzka arduratan, ezagutzen ez zaitutenek diotenak?

—Bai, egia ote dan beldurrez nago, ta berriro Ameriketa'ra bear-ko dun gizonarentzat beldur larria da ori.

—Yoan! Yoan egingo zera? —marmaratu zun Maintoni'k mintzura itunez.

—Bai.

—Baiña zergatik?

—Oi! Zuri ezin esan dezaizuket.

—Eta nik asma ba'neza?

—Naigabe andia artuko nuke ordun, nitzaz irri egingo zenukelako, zarra nauzu ta...

—Oi, ez!

—Txiro nauzu ta...

—Ez da axolik.

—Ene, Maintoni! Egitan? Ez al zenidake ezetza emango?

—Ez, bestera.

—Ortara ezker... maite izango naun nik audan bezelaxe? —marmaratu zun Elizabide'k.

—Beti, beti...

Eta Maintoni'k burua makurtu zun Elizabide'ren bular gaiñean eta onek mun egin zion adats beltzaranean.

—Maintoni! Onera! —esan zion aizpak, eta no togandik aldendu zan; baiñan ura begiratzeko bein eta askotan itzultzen zala.

Eta guziak errirantz yarraitu ziran bide soilletan barna.

Inguruan gaua dardaritzen zan, ezkutuz beterik; zeruan izarrak pilpiraka ari ziran.

Elizabide Arloteak, esan eziñezko biotz-eragiñez betea, zoriontasunak itoa, begiak zabal-zabalik, izar urruti, oso urruti bateri begira, itz egiten zion ixilka...

AMETZAGA'TAR BINGEN'EK EUSKERATUA.